

บทเรียนการจัดการน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว

จักรพันธ์ นานูม^{1*}

Water Management Lesson: A Case Study of Khao Sam Sip Reservoir Irrigation Area Khao Chakan District, Sa Kaeo Province

Jakkaphun Nanuam^{1*}

¹ Program of Natural resources and Environment, Faculty of Science and Social Sciences, Burapha University, Sakaeo campus, Sakaeo 27160

* Corresponding author: jakkaphu@buu.ac.th

Received: August 11, 2023; Revised: September 11, 2023; Accepted: October 2, 2023

บทคัดย่อ

สระแก้วเป็นจังหวัดที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมมากจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออก ซึ่งพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ได้รับน้ำจากฝนที่ตกลงมา มีเพียงบางส่วนที่ได้รับน้ำจากการชลประทานซึ่งก็จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการน้ำที่ดี เพื่อให้เกิดการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพและไม่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง พื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบเป็นพื้นที่ที่โครงการชลประทานสระแก้วจัดสรรให้กับผู้ที่อยู่อาศัยเดิมก่อนมีการพัฒนาอ่างเก็บน้ำ โดยผู้ได้รับการจัดสรรได้ก่อตั้งเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อบริหารจัดการน้ำที่ได้รับการจัดสรรจากโครงการชลประทานฯ และมีการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง รวมทั้งไม่เกิดปัญหาหรือข้อขัดแย้งในการบริหารจัดการน้ำ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อศึกษาพัฒนาการจัดการน้ำของพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว และถอดบทเรียนความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์คือ คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ จำนวน 10 คน ผลการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการน้ำในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากโครงการชลประทานสระแก้วในด้านการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน และข้อมูลปริมาณน้ำชลประทานที่สามารถใช้ได้ในแต่ละปี ทำให้สามารถวางแผนการใช้น้ำได้ ต่อมากลุ่มผู้ใช้น้ำได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำ และมีการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำ จำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำ นักวิจัย/นักวิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โครงการชลประทานสระแก้ว และกรมป่าไม้ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีบทบาท ระดับความสนใจ และระดับอิทธิพลต่อการบริหารจัดการน้ำต่างกันไป โดยกลุ่มที่มีระดับความสนใจมากที่สุด คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการน้ำมากที่สุด คือ โครงการชลประทาน เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักในการจัดหาและส่งน้ำตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำประกอบด้วย โครงสร้างและความเข้มแข็งของการรวมตัวและบริหาร

¹ หลักสูตรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว
จังหวัดสระแก้ว 27160

จัดการการใช้น้ำ และการสนับสนุนข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการจากโครงการชลประทานสระแก้ว ส่วนปัจจัยจำกัดของการบริหารจัดการน้ำ ประกอบด้วยทักษะและงบประมาณในการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำและอุปกรณ์ และองค์ความรู้ในการคาดการณ์และประเมินความต้องการน้ำในภาวะวิกฤตรวมทั้งการกำหนดมาตรการในการตอบสนอง

คำสำคัญ: การจัดการน้ำ, พื้นที่ชลประทาน, อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ, จังหวัดสระแก้ว

Abstract

Sa Kaeo is one of the provinces having large agricultural land use in the eastern region. Most of the water agricultural use is from the rain. Only some parts are in the irrigated area, which requires good water management in order to achieve efficient use of water and not cause conflicts. The Khlong Sam Sip Reservoir irrigation area is an area that the Sa Kaeo Irrigation Project allocated to former residents before the reservoir was developed. Those allocated have formed a water user group to manage the water allocated from the irrigation project and has strong group management. There are no problems or conflicts in water management. Therefore, the Khlong Sam Sip Reservoir irrigation area was selected as the study area to evaluate the development of water management and extract lessons from the success of water management by using qualitative research methods with in-depth interviews. The sample group was Irrigation water management group committee Khlong Sam Sip Reservoir, 10 people. The results showed that water management in the initial stage was supported by the Sa Kaeo Irrigation Project in terms of establishing a group of irrigation users and the amount of irrigation water that could be used in each year making it possible to plan water use. Later, a group of water users transformed to the water user organization. The committee was selected to perform administrative functions. Based on our findings, stakeholders in water management could be divided into 5 groups: water users, researcher/academician, local government, Sa Kaeo Irrigation Project and the Royal Forest Department, each of which had a role to play, attention level and different levels of influence on water management. The group with the highest level of interest was the water user group. And the group that had the most influence was the irrigation project since it is the agency responsible for the supply and delivery of water according to the assigned mission and duties. The success factors of water management were structure and strength of the integration and management and data support from the Sa Kaeo Provincial Irrigation Project. The limiting factors consisted of the skills and budget for maintaining water distribution systems and equipment, the knowledge to forecast and assess water needs in crises as well as to formulate response measures.

Keywords: Water Management, Irrigation Area, Khao Sam Sib Reservoir, Sa Kaeo province

บทนำ

น้ำ เป็นทรัพยากรที่สำคัญทั้งในการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน และการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม ด้วยแนวโน้มการพัฒนาและการเพิ่มจำนวนประชากรในปัจจุบัน คาดว่าจะส่งผลให้เกิดความต้องการน้ำมากขึ้นในอนาคต (Guohua et al, 2021) อย่างไรก็ตามปริมาณน้ำต้นทุนคาดการณ์ในอนาคตอาจมีปริมาณลดลง (ปัญญา ขวัญยืน และคณะ, 2563) และมีความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำในแต่ละปี โดยสาเหตุหลักของความแปรปรวนของปริมาณน้ำมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate change) ซึ่งส่งผลให้ปริมาณฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล (Yoo et al, 2013)

จังหวัดสระแก้วมีพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 2,340,093 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 52 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ในการทำนาข้าว (ร้อยละ 31) ดังนั้นจึงมีความต้องการใช้น้ำเพื่อทำเกษตรในปริมาณมาก อย่างไรก็ตามจังหวัดสระแก้วมีปริมาตรกักเก็บรวมของแหล่งน้ำทั้งหมดในจังหวัดประมาณ 1,154.305 ล้านลูกบาศก์เมตร (ลบ.ม.) และมักประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรอยู่เสมอเนื่องจากไม่สามารถกักเก็บน้ำได้เต็มตามปริมาตรความจุ (สำนักงานจังหวัดสระแก้ว, 2559)

ตามพระราชกฤษฎีกากำหนดลุ่มน้ำ พ.ศ.2564 (สำนักงานคณะกรรมการน้ำแห่งชาติ, 2566) กำหนดให้แบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศไทยออกเป็น 22 ลุ่มน้ำ โดยจังหวัดสระแก้วมีพื้นที่ครอบคลุมอาณาเขตลุ่มน้ำ 2 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำโตนเลสาบ และลุ่มน้ำบางปะกง พื้นที่อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว ซึ่งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาลองพระสะทึง ในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง มีอ่างเก็บน้ำสำคัญในพื้นที่ คือ อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ ซึ่งเป็นโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีความจุกักเก็บประมาณ 5.70 ล้าน ลบ.ม. สามารถส่งน้ำให้กับพื้นที่เพาะปลูกได้ประมาณ 2,680 ไร่ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566)

อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรจำเป็นต้องบริหารจัดการอย่างเหมาะสมให้เกิดความสมดุลระหว่างน้ำใช้กับน้ำต้นทุน ซึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานในพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบมีรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการที่ดี สามารถบริหารจัดการกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยพิจารณาจากความเข้มแข็งของกลุ่ม และกลไกในการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและถอดบทเรียนการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่นี้เพื่อใช้เป็นตัวอย่างให้กับพื้นที่อื่นได้ศึกษาและนำไปประยุกต์ในการบริหารจัดการน้ำต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาพัฒนาการการจัดการน้ำของพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว และถอดบทเรียนความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษามุ่งเน้นการจัดการน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้วนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์คือ คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นตัวแทนที่ได้รับการคัดเลือกมาจากกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ (268 ราย) โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่นี้เป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำด้านเกษตรกรรม เนื่องจากเป็น การจัดสรรที่ดินของโครงการชลประทานให้กับผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมเพื่ออยู่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนั้นคณะกรรมการกลุ่มฯ ยังเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ โครงการชลประทานสระแก้ว

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และกรมป่าไม้ ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ครั้งละประมาณ 30 นาที โดยในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้คำถามเชิงโครงสร้างในการสัมภาษณ์ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

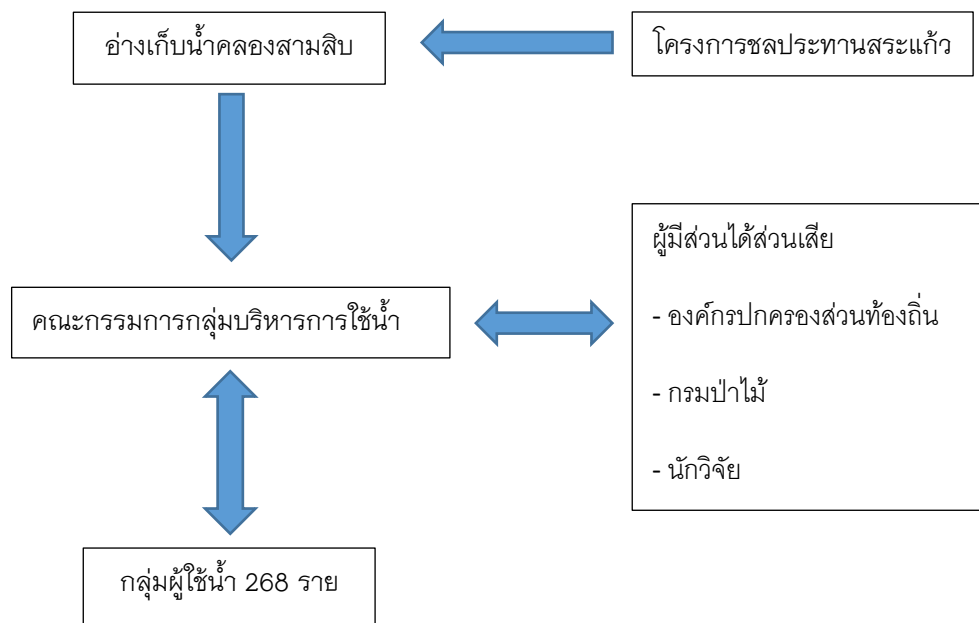
- 1) ที่มาของการจัดตั้งกลุ่ม ปัญหา และอุปสรรค
- 2) มุมมองต่อความสำเร็จและปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำ
- 3) ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- 4) การประเมินระดับอิทธิพลและระดับความสนใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยมีเกณฑ์พิจารณาดังนี้

– ระดับอิทธิพลของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับมาก (สามารถมีบทบาทหน้าที่กำหนดทิศทาง เอื้อผลสำเร็จ หรือเป็นข้อจำกัดในการบริหารจัดการน้ำได้) ระดับปานกลาง (สามารถมีบทบาทผลักดัน หรือขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำได้โดยอาจประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือแสดงบทบาทดำเนินการในพื้นที่) และระดับน้อย (สามารถมีบทบาทเป็นผู้เกี่ยวข้องในการแสดงหรือให้ความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการน้ำ)

– ระดับความสนใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับมาก (มีการติดตามข่าวสารความคืบหน้า และหาข้อมูลมาแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการน้ำ) ระดับปานกลาง (มีการติดตามข่าวสารตามวาระ หรือเมื่อมีการรายงาน) และระดับน้อย (ไม่มีการติดตามข่าวสาร หรือความคืบหน้า)

ในการระบุระดับอิทธิพลและความสนใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนี้ ผู้วิจัยให้ผู้ให้สัมภาษณ์ยกตัวอย่างประกอบหรือหลักฐานประกอบการระบุระดับตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ หากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ผู้วิจัยยึดเอาความเห็นส่วนใหญ่เป็นหลักในการระบุระดับอิทธิพลและความสนใจโดยพิจารณาตัวอย่างหรือหลักฐานประกอบร่วมด้วย อย่างไรก็ตามระดับอิทธิพลและความสนใจที่ได้ระบุไว้ในการศึกษาครั้งนี้อยู่บนพื้นฐานมุมมองของคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ เป็นหลัก เนื่องจากผู้วิจัยต้องการสะท้อนมุมมองและถอดบทเรียนการทำงานของกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารการใช้น้ำ รวมทั้งประสานงาน และเจรจาต่อรองกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง

หลังการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์จะขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์แนะนำบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลท่านต่อไป (Snowballing technique) เพื่อทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติม หรือยืนยันข้อมูลที่ได้รับจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (พิจารณาจากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ได้รับการยืนยัน ปรากฏจากข้อสงสัย และไม่มีประเด็นใหม่เพิ่มเติม) ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยทำการสอบถามและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological triangulation) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลหรือข้อค้นพบที่ได้กลับไปสอบถามโดยบุคคล สถานที่ หรือเวลาที่แตกต่างกัน (Denizen, 1970) จากนั้นนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว



รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual framework)

ผลการศึกษา

พื้นที่โครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านเขาสามสิบ ตำบลเขาสามสิบ อำเภอสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ลักษณะภูมิประเทศบริเวณอ่างเก็บน้ำเป็นหุบ มีคลองสามสิบไหลผ่านแต่ไม่ตลอดปี ลำคลองแห้งและตื้นเขินในฤดูแล้ง ในฤดูฝนน้ำไหลหลากท่วมแผ่ออกเป็นบริเวณกว้าง แต่เป็นเพียงชั่วระยะเวลาหลังจากฝนตกหนักเท่านั้น เนื่องจากสภาพลำคลองมีความกว้างประมาณ 3-4 เมตร และลึกประมาณ 1.5-2.0 เมตร ในเขตบริเวณใกล้กับลำคลองเป็นพื้นที่นาข้าว แต่พื้นที่โครงการฯ ส่วนใหญ่มีการเพาะปลูกพืชไร่ ลักษณะดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียวปนลูกรัง และมีหิน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566)

พัฒนาการการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

ลำดับการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ช่วง คือ

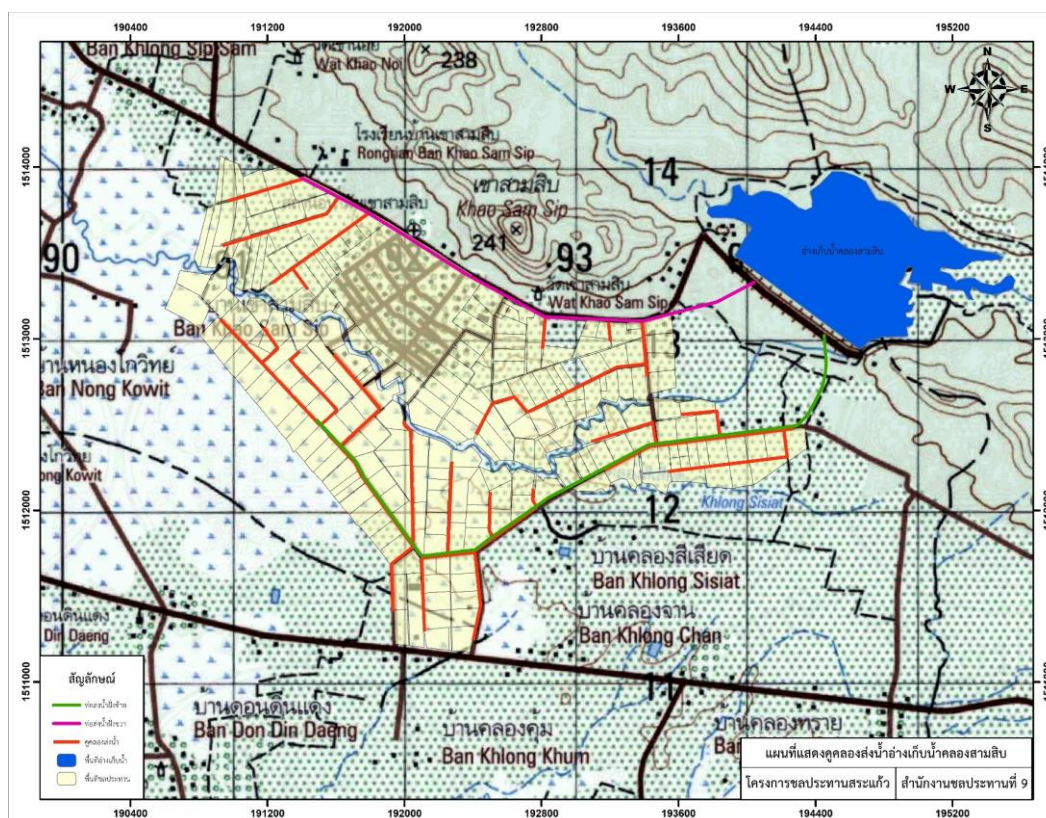
1) ช่วงก่อนการพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2528 พื้นที่บริเวณนี้มีการเปิดพื้นที่เพื่อทำการเกษตรโดยประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ และโดยรอบพื้นที่ ซึ่งโดยมากไม่มีเอกสารสิทธิ์อย่างชัดเจน เป็นแต่เพียงการครอบครองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร และรับรู้ซึ่งกันและกันถึงอาณาเขตการครอบครองพื้นที่ของแต่ละราย

2) ช่วงการพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

โครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบเป็นโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ให้กรมชลประทานโดยสำนักงานชลประทานที่ 9 จัดหาแหล่งน้ำสำรองให้กับกรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ และกองพันทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์ ที่ตั้งขึ้นใหม่ในเขตอำเภอสระแก้ว และจัดหาน้ำให้ราษฎรที่อยู่ในเขตบริเวณใกล้เคียงเพื่อการเกษตรกรรมด้วย ดังนั้น สำนักงาน

ชลประทานที่ 9 จึงได้ดำเนินการก่อสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2529 โดยพื้นที่โดยรอบอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบสำนักงานชลประทานที่ 9 ได้จัดสรรให้กับผู้ที่อยู่อาศัยมาก่อนในบริเวณพื้นที่ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำฯ โดยมีผู้ได้รับการจัดสรร 268 ราย แต่ละรายได้รับการจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตร 10 ไร่ และพื้นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ โดยสิทธิของที่ดินเป็น สปก. ซึ่งทำให้เกษตรกรมีสิทธิในที่ดินมากขึ้น ลดปัญหาการรุกล้ำพื้นที่ และจูงใจให้มีการดูแล รักษา และพัฒนาพื้นที่ที่ตนครองครอง



รูปที่ 2 พื้นที่จัดสรรเพื่อการชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบและแนวท่อส่งน้ำ
(ที่มา: โครงการชลประทานสระแก้ว สำนักงานชลประทานที่ 9)

ในช่วงต้นของการพัฒนาโครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ กลุ่มผู้ที่ได้รับการจัดสรรพื้นที่ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการชลประทานสระแก้ว ให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน และได้รับการจัดสรรน้ำผ่านทางท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบซึ่งมีความจุกักเก็บประมาณ 5.7 ล้าน ลบ.ม. (รูปที่ 2) นอกจากนั้นโครงการชลประทานสระเกวียังสนับสนุนข้อมูลปริมาณน้ำชลประทานที่สามารถใช้ได้ในแต่ละปี ซึ่งจัดส่งข้อมูลนี้ให้กับกลุ่มผู้ใช้น้ำก่อนเข้าช่วงฤดูแล้งเพื่อวางแผนการใช้น้ำ ต่อมากลุ่มผู้ใช้น้ำได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำตาม พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ.๒๕๖๑ มีการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ การจัดสรรรอบการใช้น้ำ การเก็บค่าบริการจัดการเพื่อนำเงินมาเป็นกองทุนซ่อมแซมและบำรุงรักษาท่อส่งน้ำ โดยเก็บค่าธรรมเนียมในการบริหารจัดการรายละ 100 บาทต่อฤดูปลูก (ปีละ 200 บาท) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันน้ำชลประทานถูกจัดสรรไปใช้ในการผลิตน้ำประปาหมู่บ้านเนื่องจากแหล่งน้ำดิบสำหรับประปาหมู่บ้านเดิมที่เป็นน้ำบาดาลมีปริมาณน้อยลง จำเป็นต้องอาศัยน้ำชลประทานไปช่วยในการผลิต (เป็นการใช้น้ำที่ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์หลักของการจัดสรรน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร แต่ในพื้นที่มีความจำเป็นต้องจัดสรรเพื่อทดแทนน้ำบาดาลที่ใช้

เป็นแหล่งน้ำหลักในการผลิตน้ำประปาหมู่บ้าน) โดยดำเนินการจัดสรรน้ำเป็นระยะเวลาประมาณ 2 ปี แล้ว แต่ยังไม่มีการจัดเก็บค่าน้ำเพื่อนำไปทำประปาหมู่บ้าน ทำให้สมาชิกบางส่วนเสนอให้จัดเก็บค่าน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการดูแลท่อส่งน้ำ ดังนั้นคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานจึงจำเป็นต้องมีการจัดเก็บค่าน้ำในส่วนนี้ประมาณ 50 สตางค์/ลบ.ม. อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องมีการทบทวนและพิจารณาการบริหารจัดการน้ำเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่มีความแปรปรวนมากขึ้นในอนาคตและจะส่งผลต่อปริมาณน้ำต้นทุนในพื้นที่ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีจำกัดให้ตอบสนองความต้องการทั้งสองวัตถุประสงค์ คือ เกษตรกรรม และการอุปโภคบริโภคได้

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการการใช้น้ำในพื้นที่

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถสรุปกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ฯ ระดับอิทธิพล ระดับความสนใจ ความต้องการ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ดังตารางที่ 1

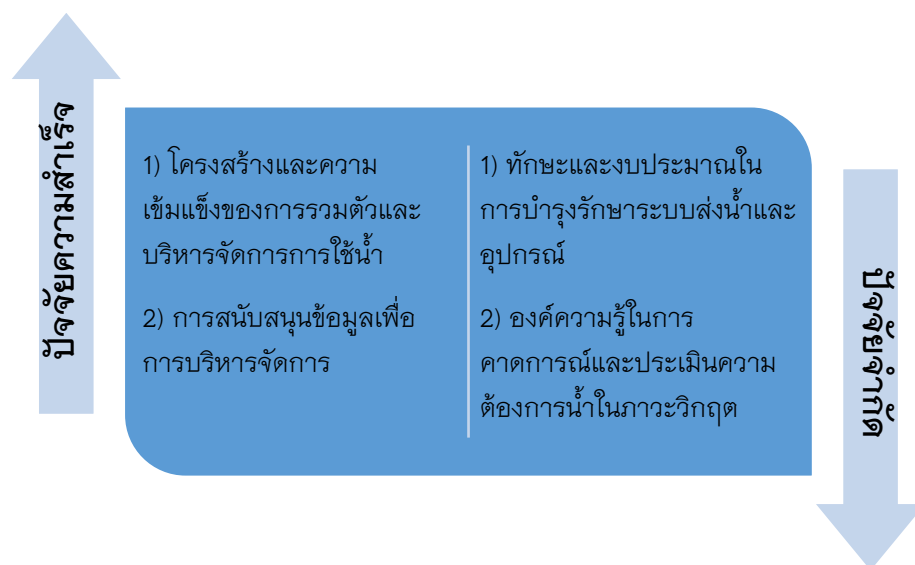
ตารางที่ 1 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ระดับอิทธิพล	ระดับความสนใจ	ความต้องการ-ความสนใจ	แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต
กลุ่มผู้ใช้น้ำ	ปานกลาง	มาก	ต้องการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรและการทำประปาหมู่บ้าน	มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งในรูปคณะกรรมการได้รับการพัฒนาทักษะและข้อมูลจากโครงการชลประทานสระแก้วที่รับผิดชอบพื้นที่ ในอนาคตมีการจัดสรรน้ำไปช่วยการผลิตประปาหมู่บ้าน และมีการจัดทำข้อมูลความต้องการใช้น้ำนอกพื้นที่ชลประทานเพื่อของบประมาณสนับสนุนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำใหม่
นักวิจัย/นักวิชาการ	น้อย	มาก	สนใจที่จะศึกษาสถานการณ์ มาตรการหรือแนวทางในการบริหารจัดการความต้องการใช้น้ำเพื่อรองรับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศในอนาคต	การวิเคราะห์สถานการณ์และสังเคราะห์มาตรการที่เหมาะสมในการบริหารจัดการน้ำในบริบทต่างๆ
องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	มาก	ปานกลาง	- การบริหารจัดการความต้องการใช้น้ำของเกษตรกรและประชาชนในพื้นที่ - การติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำต้นทุน และการบำรุงรักษาโครงข่ายชลประทาน - ต้องการแก้ไขสถานการณ์หรือหาแนวทาง/ข้อตกลงที่ทุกฝ่ายสามารถยอมรับได้ตามหน้าที่และไม่ต้องการให้เกิดความขัดแย้งหรือปัญหาในพื้นที่รับผิดชอบ	ในสถานการณ์ที่มีปัญหาหรือความวุ่นวายขึ้นในพื้นที่ จำเป็นต้องมีการปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีส่วนในการแก้ไขปัญหาเพื่อความสะดวกสบายในพื้นที่
โครงการชลประทานสระแก้ว	มาก	มาก	ต้องการจัดหาและส่งน้ำตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	การบริหารจัดการปริมาณน้ำต้นทุนให้เพียงพอตามความต้องการใช้น้ำ และบำรุงรักษาโครงข่ายชลประทานตามอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบ
กรมป่าไม้	มาก	น้อย	ควบคุม ดูแล และบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ในพื้นที่	ในพื้นที่ที่กลุ่มผู้ใช้น้ำต้องการพัฒนาเป็นสระเก็บน้ำขนาดเล็กนั้น กรมป่าไม้ใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่าตามโครงการต่างๆ ดังนั้นในอนาคตอาจมีความจำเป็นต้องเจรจาหาทาง

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ระดับ อิทธิพล	ระดับความ สนใจ	ความต้องการ-ความสนใจ	แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต
ออก เพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เหมาะสม และก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด				

ปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยจำกัดขององค์กรผู้ใช้น้ำอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ จำนวน 10 คน สามารถสรุปประเด็นที่เป็นปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยจำกัดขององค์กรผู้ใช้น้ำอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ ได้ดังรูปที่ 3



รูปที่ 3 ปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยจำกัดขององค์กรผู้ใช้น้ำอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบ

ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำ

1) โครงสร้างและความเข้มแข็งของการรวมตัวและบริหารจัดการการใช้น้ำ

ในการบริหารจัดการการใช้น้ำในพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบนั้น มีคณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทานฯ อย่างชัดเจน มีการกำหนดมาตรการ แนวทาง และระเบียบในการบริหารจัดการ ทั้งในส่วนของค่าธรรมเนียมบำรุงรักษาที่เก็บจากผู้ใช้น้ำ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการและบำรุงรักษาท่อส่งน้ำ

2) การสนับสนุนข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการจากโครงการชลประทานสระแก้ว ซึ่งเป็นข้อมูลปริมาณน้ำที่สามารถส่งจ่ายให้ได้ในแต่ละฤดูกาลทำการเกษตร วิธีการบริหารจัดการน้ำ ทำให้สามารถวางแผนบริหารจัดการการใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยจำกัดของการบริหารจัดการน้ำ

1) ทักษะและงบประมาณในการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำและอุปกรณ์

เนื่องจากคณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทานฯ และสมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงขาดทักษะที่จำเป็นในการซ่อมบำรุง หรือดูแลรักษาระบบส่งน้ำ รวมทั้งขาดงบประมาณที่จำเป็นในการบำรุงรักษาในช่วงเร่งด่วนที่ไม่สามารถรองบประมาณจากโครงการชลประทานสระแก้วได้ อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทานฯ ได้ดำเนินการแก้ไขโดยขอการสนับสนุนจากหน่วยงานทหารในพื้นที่

2) องค์ความรู้ในการคาดการณ์และประเมินความต้องการน้ำในภาวะวิกฤตรวมทั้งการกำหนดมาตรการในการตอบสนอง

ในภาวะวิกฤตที่เสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำในอนาคต เช่น ในช่วงที่เกิดปรากฏการณ์เอลนีโญนั้น สมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำ และคณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทานฯ จำเป็นต้องสามารถทำความเข้าใจผลกระทบที่เกิดขึ้น คาดการณ์ความรุนแรง รวมทั้งกำหนดมาตรการในการตอบสนองได้ เช่น การลดพื้นที่ปลูกพืช การเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูก หรือการกักเก็บน้ำในพื้นที่ ซึ่งสมาชิกองค์กรผู้ใช้น้ำยังจำเป็นต้องพัฒนาองค์ความรู้และการตอบสนองในส่วนนี้

สรุปและอภิปรายผล

โครงการอ่างเก็บน้ำคลองสามสิบเป็นโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2529 มีความจุกักเก็บ 5.7 ล้าน ลบ.ม. และพื้นที่ได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมประมาณ 2,680 ไร่ โดยจัดสรรให้กับเกษตรกรซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เดิมจำนวน 268 ราย แบ่งเป็นที่ดินทำกินรายละ 10 ไร่ และเป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ พัฒนาการของรูปแบบการบริหารจัดการน้ำในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากโครงการชลประทานสระแก้วในด้านการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน และข้อมูลปริมาณน้ำชลประทานที่สามารถใช้ได้ในแต่ละปี ทำให้สามารถวางแผนการใช้น้ำได้ ต่อมากลุ่มผู้ใช้น้ำได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำตามพระราชบัญญัติ ทรัพยากรน้ำ พ.ศ.๒๕๖๑ มีการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ

เมื่อพิจารณากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำ จำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำ นักวิจัย/นักวิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โครงการชลประทานสระแก้ว และกรมป่าไม้ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีบทบาท ระดับความสนใจ และระดับอิทธิพลต่อการบริหารจัดการน้ำต่างกันไป โดยกลุ่มที่มีระดับความสนใจมากที่สุด คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำ เนื่องจากต้องการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรและการทำประปาหมู่บ้าน และกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการน้ำมากที่สุด คือ โครงการชลประทานสระแก้ว เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักในการจัดหาและส่งน้ำตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ผลการศึกษาที่พบสอดคล้องกับการศึกษาของ กชกร เดชะคำภู (2560) ที่พบว่าความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการจัดการน้ำ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการน้ำ

ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำประกอบด้วยโครงสร้างและความเข้มแข็งของการรวมตัวและบริหารจัดการการใช้น้ำ และการสนับสนุนข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการจากโครงการชลประทานจังหวัดสระแก้ว ส่วนปัจจัยจำกัดของการบริหารจัดการน้ำ ประกอบด้วยทักษะและงบประมาณในการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำและอุปกรณ์ และองค์ความรู้ในการคาดการณ์และประเมินความต้องการน้ำในภาวะวิกฤตรวมทั้งการกำหนดมาตรการในการตอบสนอง ผลการศึกษาที่พบสอดคล้องกับการศึกษาของ จันทิวา สุขจิตวานันท์ (2561) ซึ่งศึกษาการมีส่วนร่วม

ของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ศึกษากรณี ลุ่มน้ำคลองอุต๊ะเภา จังหวัดสงขลา และพบว่าการบริหารจัดการความขัดแย้งและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน รวมไปถึงการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ARTICLE 19 กลุ่มศึกษาการพัฒนาระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก และกลุ่มจับตาคัญหาที่ดิน ที่ให้ทุนวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กชกร เตชะคำภู. (2560). รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของผู้ใช้น้ำ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำก้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (รัฐประศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต). สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- จันทร์รา สุขจิตวานันท์. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ: ศึกษากรณีลุ่มน้ำคลองอุต๊ะเภา จังหวัดสงขลา. สืบค้นจาก <http://www.ba-abstract.ru.ac.th/>.
- บัญชา ขวัญยืน, จุติเทพ วงษ์เพ็ชร และ ไชยพงษ์ เทพประสิทธิ์ และคณะ. (2563). การบริหารและการประมวลผล การศึกษาโครงการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอแนะสมดุลงน้ำและมาตรการลดการใช้น้ำเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์], กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการน้ำแห่งชาติ. (2566). พระราชกฤษฎีกากำหนดลุ่มน้ำ พ.ศ.2564. สืบค้นจาก http://www.onwr.go.th/?page_id=4184.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2566). โครงการอ่างเก็บน้ำ คลองสามสิบอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- สำนักงานจังหวัดสระแก้ว. (2559). แผนพัฒนาจังหวัดสระแก้ว. สืบค้นจาก [http://sakaeo.go.th/oldwebsakaeo/news/news_file/103Oct20161475466688232599plan%204%20\(2561-2564\).pdf](http://sakaeo.go.th/oldwebsakaeo/news/news_file/103Oct20161475466688232599plan%204%20(2561-2564).pdf).
- Denizen, N. K. (1970). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago, IL: Aldine.
- Yoo, S.H., Choi, J.Y., Lee, S.H., Oh, Y.G., and Yun D.K. (2013). Climate change impacts on water storage requirements of an agricultural reservoir considering changes in land use and rice growing season in Korea. *Agricultural Water Management*. 117, 43–54.